

SZÖGI LÁSZLÓ

Mióta van egyetemünk?

A magyar egyetemek identitásproblémái¹

2007 nyarán a Szegedi Tudományegyetem Szenátusa határozatot fogadott el arról, hogy az egyetemet az 1581-ben, Kolozsváron, Báthory István által alapított egyetem szellemi örökösének és utódjának tekinti, s így alapítását is eddig az időpontig vezeti vissza. A döntést megelőzően már széleskörű vita folyt a kérdéstről, amely felkeltette az irodalomtörténészek, az egyháztörténészek és több más kutató figyelmét, így azt nagyon sok szempontból alaposan elemezték.² Mint a 2007. májusi szegedi egyetemtörténeti konferencia egyik résztvevője, magam sem gondoltam arra, hogy ottani hozzászólásomat írásba foglaljam. Látva a további hozzászólásokat és az eltérő véleményeket, mégis szükségesnek érzem, hogy a kérdést az európai és magyar egyetemtörténeti kutatási és értelmezési gyakorlat szempontjából vizsgáljam, és felhívjam a figyelmet a magyar egyetemtörténeti kronológia sajátos problémáira. Előljáróban szeretném leszögezni, hogy nem áll szándékomban vitába szállni azon tudós szerzőkkel, akik alaposan elemezték a ránk maradt hazai és külföldi, köztük jezsuita rendtörténeti forrásokat, és bemutatták a jezsuita iskolarendszer különféle intézménytípusait, és e keretben értelmezték a kolozsvári alapítás folyamatát. Sokkal inkább az egyetem-történet-írás mai európai gyakorlata oldaláról szeretném megközelíteni a kérdést, és magyarázatot adni arra a különös és zavaros helyzetre, ami napjainkban – főleg a 2000-es egyetemi integrációk után – jellemzi a magyar egyetemek saját múltjukhoz való viszonyát, identitásuk zavarait. **Vizsgáló-**

¹ A tanulmány szerzője az MTA Egyetemtörténeti Albizottságának elnöke és a Nemzetközi Egyetemtörténeti Bizottság tagja.

² A számos írás közül két kiváló kollégám munkáját szeretném csak megemlíteni: BALÁZS MIHÁLY: *Vissza a forrásokig. A szegedi egyetem első elődjéről.* Szeged 18 (2006/9) 30–37. és MOLNÁR ANTAL–SIPTÁR DÁNIEL: *Egyetem volt-e a kolozsvári „Báthory-Egyetem”? = MOLNÁR ANTAL: Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században.* TDI Könyvek Bp. 2009. 29–48., valamint a Szegedi Egyetem című hetilap 2007. évi 4–11. számainak hasábjain közreadott írásokat, ill. nyilatkozatokat. – A több hullámban zajló vitát elsősorban MINKER EMIL könyve (*Szeged egyetemének elődei.* Szeged 2003.) váltotta ki.

dásunk elméleti alapját mindig a képzés felsőfokú jellegének vizsgálata és a szervezeti folyamatosság figyelembe vétele képezi.

Az európai egyetemtörténeti kronológia számos esetben a kívülálló számára érthetetlen furcsaságokat mutat. Egy távoli példával kezdve a legősibb spanyol egyetem, Salamanca alapításának 700. évfordulójáról nagy ünnepélyességgel emlékeztek meg 1953-ban, s napjainkban az egyetem honlapjára kattintva, láthatjuk, hogy egy óra visszaszámlálva mutatja a még hátralévő időt az egyetem 2018-ban következő 800 éves alapítási évfordulójáig. Nyugtassuk meg az olvasót, nem a matematika szabályai borultak fel, s még az sem állítható, hogy a spanyol történészek ne ismernék jól Kasztília és Leon kultúrtörténetét. 1218-ban, az utolsó önálló Leon-i király, IX. Alfonz ugyanis valóban megalapította Spanyolország máig egyik legnagyobb, és a középkorban a négy legfontosabb európai universitas közé számító studium generale-jét. A közben egyesült Kasztíliai és Leoni Királyság híres tanintézetének 1253-as továbbfejlesztése után, pápai megerősítésére csak 1255-ben került sor, amikor IV. Sándor pápa bullájában már Bologna, Párizs és Oxford mellett említette a Salamancai Egyetemet. Az említett esetben nyilván nem hibázott az egyetem vagy a spanyol kultúrpolitika, csupán az egyetem-alapítás fogalmának kétféle értelmezéséről van szó.³

Célszerűbbnek látszik azonban közép-európai példákkal illusztrálni, hogy régióinkban az egyetemtörténeti kérdések megválaszolása nem mindig egyszerű. Számos olyan egyetem van szomszédainknál, ahol az intézmény alapítási dátumát különféle képpen lehet meghatározni. Salzburg példája már a korábbi vitákban is előkerült. A bencés szerzetesrend által 1617-ben életre hívott tanintézet 1620-ban kapott előbb császári megerősítést II. Ferdinándtól, majd 1625-ben VIII. Orbán pápától, alapításának első időpontját mégis 1622-től számítja, amikor az intézmény ténylegesen megnyitotta kapuit. Az egyetemet 1810-ben hivatalosan megszüntették, bár alsóbb fokú oktatás különféle intézményekben tovább folyt a városban. Az intézményt csak 1962-ben alapították újra. Napjainkban az egyetem két alapítási dátumot használ, amelyeket címerében is feltüntet.⁴ Hasonlóan érdekes Linz esete. Itt 1629-ben Kolozsvárhoz hasonlóan jezsuita líceum jött létre, amely 1674-ben

³ Historical Compendium of European Universities. Ed. LUBOR JILEK. CRE Genève 1984. 274–275., valamint az egyetem honlapja.

⁴ Universitäten und Hochschulen in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Hrsg: LAETITIA BOEHM und RAINER A. MÜLLER. Düsseldorf 1983. 321–324.

I. Lipót császártól jogot nyert tudományos fokozatok adományozására. A jezsuita rend feloszlata után 1849-ig még líceumként működött, majd megszűnt. 1962-ben előbb főiskola, majd 1975-től egyetem alakult a városban, a mai Johannes-Kepler-Universität Linz. A német szakirodalom 1674-től egyetemenként tartja nyilván, bár itt csekély a kapcsolat a két intézmény között.

Még jobban kapcsolódik témánkhoz az egykori Lemberg (ma Ukrajnában: Lviv) egyetemének esete. Ez annál inkább is érdekes, mert itt a határváltozások és impériumváltások ugyanúgy befolyásolták az intézmény történetét, mint Erdély, illetve Kolozsvár esetében. A Lengyel Királysághoz tartozó Lwow-ban (Lemberg, Ilyvó, Lviv) a korábban már létező jezsuita kollégiumot 1661-ben II. János Kázmér lengyel király Academia Lwowska néven királyi akadémia rangjára emelte. Az intézmény csak 1759-ben kapott pápai jóváhagyást XIII. Kelemen pápától, de rövid idő múlva a jezsuita rend feloszlatakor, 1773-ban megszűnt. II. József császár 1784-ben éppen Lembergben alapított új, immár Habsburg birodalmi egyetemet, amelynek további viszontagságos történetét, változásait az Osztrák Császárság, az Osztrák–Magyar Monarchia, Lengyelország, a német Birodalmi Fő kormányzóság, a Szovjetunió és mai független Ukrajna impériumai alatt hosszú lenne ismertetni. Annyi bizonyos, hogy a mai Lvivi Egyetem alapítási évének 1661-et tekint, tehát annyi változás közepette is, ehhez a legrégebbi időponthoz kapcsolódik.⁵

Zágrábban, mint ismeretes – és ez a történet is részben összevethető a kolozsvárral – 1669-ben alakult jezsuita akadémia az ottani kollégiumból, s ehhez I. Lipót király adta meg az engedélyt. A rend feloszlata után itt is, mint több magyar városban, királyi akadémia alakult, ugyanúgy jogi és bölcsészeti karokkal, mint Kolozsváron. Ebből az intézményből fejlődött ki 1874-ben a három fakultással megalakuló Ferenc József Tudományegyetem. A mai Zágrábi Egyetem alapítási dátumának egyértelműen 1669-et tekint.

Ideje azonban, hogy figyelmünket a magyar felsőoktatás intézményei felé fordítsuk. A magyar felsőoktatás története a középkortól egészen napjainkig meglehetősen eltér a régió más országaitól. Miközben fejlődésünk párhuzamba állítható a nyugat- és közép-európaival, hiszen a felsőfokú képzésbe mindig időben kapcsolódtunk bele, mégis a tanulás módja és az intézményalapítások körülményei nagyon eltérőek, akár a szomszédos országoktól is.

⁵ Historical Compendium i. m. 209. és az egyetem honlapja.

Ha összehasonlítjuk az 1994-ben megjelent, a magyar felsőoktatási intézményeket bemutató kötetet⁶ és a Magyar Rektori Konferencia által a napokban megjelent ismertetőt,⁷ akkor az derül ki, hogy a jelentősebb magyar egyetemek és főiskolák alapítási dátuma 19 esetben megváltozott. 14 esetben évtizedekkel, de több esetben évszázadokkal korábbi időpontra került az alapítás, 5 esetben pedig későbbi időpontra. Ez utóbbira talán legfeltűnőbb az Evangélikus Hittudományi Egyetem példája, amelynek címerében ott látható egy 1557-es évszám, miközben a kiadvány azt közli, hogy az intézetet 1950-ben alapították. Remélem: itt csak elírásról van szó, hiszen lehetséges, hogy az intézet nem tekinti jogelődjének a korábbi soproni evangélikus líceumot, de hogy az 1923-ban alapított Erzsébet Tudományegyetem soproni Evangélikus Hittudományi Kara bizonyosan elődje volt, az nem is lehet vita tárgya.

Az egi Eszterházy Károly főiskola 1740 helyett 1774-re tette alapítását, ami nyilván mutatja, hogy nem a Foglár György-féle jogi iskoláig, hanem csak az Eszterházy Károly kezdeményezte egyetemalapítási kísérletig vezetik vissza az intézmény történetét.

A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola most úgy tűnik 1991-es újraindulását tekinti kezdetnek és nem a korábbi, 1711-ben létesített egyházmegegyei szemináriumot. Más hasonló intézetek ezzel ellentétes álláspontot képviselnek.

Ha az elmúlt évtizedek felsőoktatás-történeti évfordulóira fordítjuk figyelmünket, akkor számos érdekes esemény mutatja, hogy itthon nincs minden rendben a magyar egyetemek identitásával. A Budapesti Műszaki Egyetem 1971-ben alapításának 100. évfordulóját ünnepelte meg, hiszen 1871-ben alakult meg az egykori királyi József Műegyetem. 11 év múlva – többek között e sorok írójának aktív közreműködésével – ünnepeltük meg az intézmény fennállásának 200. évfordulóját, mert II. József 1782-ben alapította meg az akkori Budai Egyetem keretében az Institutum Geometrico-Hydrotechnicumot, a mérnöki intézetet. Mindegyik dátum hiteles volt, és azt kellett eldönteni meddig vezet vissza Magyarország egyik legfontosabb egyeteme saját múltját.

⁶ Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái (Szerk. SZÖGI LÁSZLÓ). Bp. 1994.

⁷ Magyar felsőoktatási intézmények 2009. (Kiadja a Magyar Rektori Konferencia.) Bp. 2009.

Hazánk legrégebbi, folyamatosan működő egyeteme az egykori nagyszombati, majd budapesti, királyi magyar, 1921-től Pázmány Péterről elnevezett, azután 1950-től Eötvös Loránd Tudományegyetem, amelynek úgynevezett újraalapítására, állami egyetemmé válására 1780-ban a híres Diploma Inaugurale kiadásával került sor. A nagyszombati alapítás jelentőségét senki sem vonta kétségbe, és 1735-ben Kazy Ferenc, 1835-ben Fejér György írta meg az egyetem 100, illetve 200 éves történetét. A dualizmus idején élénk, sokszor durva hangnemű vita folyt a magyar parlamentben az egyetem jellegéről. A szekularizáció és az egyházpolitikai küzdelmek korában jellemző módon az egyetem az 1780-as esemény 100. évfordulóját ünnepelte meg. 1880-ban írta meg Pauler Tivadar erre az alkalomra az egyetem történetét először magyar nyelven, de csak 1806-ig. Ez az évforduló később már sohasem került elő, és a XX. században valamennyi politikai rendszer hozzájárult az 1635-ös alapítás megünnepléséhez.

Az integráció után eléggé kaotikus helyzet alakult ki az új intézmények történeti gyökereivel kapcsolatban. A Szent István Egyetem ma alapítását 1787-re datálja, ami indokolható, hiszen egyik részintézménye, az egykori Állatorvostudományi Egyetem saját történetét a Pesti Egyetemen ekkor létesített Institutum Veterinariumig vezeti vissza.

A Budapesti Corvinus Egyetemnél nem könnyen érthető az 1853-as alapítási dátum, de igaz, hogy az egykori Kertészeti Egyetem első jogelődje, a „Haszonkertészeket Képző Gyakorlati Tanintézet”, mint magániskola ekkor alakult. Ez az intézmény azonban semmiképpen sem volt felsőfokú jellegű, ezért sokkal indokoltabb lenne az intézmény kezdetét 1857-re tenni, amikor a Budai Műegyetemen kereskedelmi és közgazdasági osztály is létrejött, s ez számos áttétellel elvezethető a mai egyetemig. A másik lehetőség, ha csak az 1899-ben alapított Keleti Kereskedelmi Akadémiáig vezetik vissza az intézmény történetét, így a folyamatosság vitathatatlan lenne.

A Budapesti Műszaki Főiskola, ma már Óbudai Egyetem, egyik legkorábbi jogelődjéig vezeti vissza történetét, így alapítását jogosan 1879-re teszi.

A fenti módszerrel teljesen ellentétes gyakorlatot mutat viszont a Pannon Egyetem, amely 1949-et mondja alapítási évének, mivel az az egykori BME Nehézvegyipari Karára vonatkozik. Ugyanakkor az egyetem egyesült a keszthelyi karral, így a Georgikon alapján visszavezethetné múltját 1797-ig.

Hasonlóképpen a Budapesti Gazdasági Főiskoláról azt találjuk az említett kiadványban, hogy 2000-ben alakult, holott múltját vagy 1857-ig vagy a Budapesti Kereskedelmi Akadémia felsőfokú tagozatának indulásáig, 1900-ig,

de legalább 1939-ig, a kassai Állami Kereskedelmi Főiskola alapításáig biztosan vissza lehet vezetni.

A mai Nyugat-magyarországi Egyetem eredetének megítélése sem egyszerű kérdés. Korábban a Soproni Egyetem még 1808-ra datálta alapítását, hiszen a Selmecebányai Erdészeti Akadémia akkor alakult, s ezt az évfordulót két éve illő módon meg is ünnepelték. Mai alapítási évszáma – csakúgy, mint a Miskolci Egyetemnek – 1735, vagyis mindkét intézmény most az egykori selmecebányai Bányatisztképző Intézet létrejöttét fogadta el kezdeti időpontnak.

Remélem e sok dátum és név még nem riasztotta el az olvasót, de szükséges volt bemutatnunk, hogy a Szegeden felmerült kérdés nem példa nélküli, és Magyarországon a felsőoktatás-történeti kérdések nem mindig a Nyugat-Európában ismert módszerekkel válaszolhatók meg. A továbbiakban maradjunk a legfontosabb, nagy múltú egyetemek példájánál, utoljára hagyva a Kolozsvár – Szeged kérdést.

A Debreceni Egyetem alapítási éve most 1538, csakúgy, mint a Debreceni Református Hittudományi Egyetemé. Ezzel kapcsolatban is érdekes diszkussziót lehetne folytatni, de hozzáteszem: helyeslem, hogy ezt Debrecenben nem teszik. Tudjuk, hogy az egyik részintézmény jogelődje, a Gazdasági Tanintézet 1868-ban alakult. A Kollégiumnak volt már korábban Jogakadémiaja, sőt 1907-től Bölcsészeti Akadémiaja is, de az állami Egyetemet 1912-ben alapították. Ennek 100. évfordulóját nemsokára nyilván megünnepeli a Debreceni Egyetem. Ebben az esetben viszont fontos tényező, hogy a városban valóban folyamatos a XVI. század közepétől, legkésőbb 1588-tól⁸ a magyar felsőfokú képzés létezése.

Másik két, Budapesten kívüli tudományegyetemünk története a debreceninél sokkal mozgalmasabb és összetettebb. Itt utalnunk kell arra, hogy már középkori egyetemalapítási kísérleteink is eltérnek a régió többi országától. Ismert, hogy Nagy Lajos király és az ő nevében Vilmos püspök 1367-ben Pécsen hozott létre egyetemet, amelyet V. Orbán pápa meg is erősített. Az intézmény az uralkodó halála után válságba került, és nem működött tovább eredeti formájában. E tény egyáltalán nem volt szokatlan a korabeli Európában, ugyanez történt pl. Krakkóban is. Az azonban már egyedi, hogy az újabb kísérletre nem ebben a városban került sor, hanem Zsigmond király

⁸ Ekkortól kezdve ismerjük a kollégium ún. togatus (= tógás) diákjainak, tehát felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatóinak névsorát.

1395-ben Óbudán hozott létre egy másik egyetemet. Átmenetileg ez is megszűnt, majd 1410-ben XXIII. János pápa⁹ engedélyezte újra megnyitását. Ez az egyetem sem élt túl egy évtizedet, és harmadik kísérletre megint csak más városban, Pozsonyban került sor, ahol 1465-ben II. Pál pápa adott engedélyt új egyetem indítására. Az Academia Istropolitana sem működött sokáig, így Mohács előtt Magyarországon nem alakult ki tartósan működő universitas, mint Bécs, Krakkó vagy Prága esetében, és az egyetemi tanulást gyakorlatilag csak a peregrináció jelentette, ami nem volt csekély, hiszen 1525-ig közel 13 ezer magyarországi diák külföldi tanulmányairól rendelkezünk adatokkal.

Fontos befolyásoló tényező volt a magyar felsőoktatásra a XX. században Trianon, hiszen nem kevés tanintézetünknek el kellett hagynia ősi székhelyét. Nemcsak a Kolozsvári Egyetem menekült Szegedre, de az 1912-ben alapított Pozsonyi Tudományegyetem is Pécsre költözött. Selmecebányáról Sopronba menekült a Bányászati és Erdészeti Akadémia, Eperjesről Miskolcra az Evangélikus Jogakadémia és Máramarosszigetről kitérőkkel Kecskemétre az ottani Református Jogakadémia. Mindez erősen befolyásolta az intézmények történeti hagyományainak megmaradását, megőrzését. Emellett már nem is soroljuk fel az 1948 utáni változásokat, az egyetemek feldarabolását és többszöri átszervezését.

Megjegyzem, a szomszéd országokban is hasonló, bár ellenkező előjelű zavarokat okoztak a határváltozások. Amikor Csehszlovákia elűzte a magyar egyetemet Pozsonyból, 1919-ben létrehozta az új szlovák egyetemet, amely múltját ma is csak 1919-ig vezeti vissza, holott meglévő különböző fakultásai múltjukat akár a XVIII. század elejéig, illetve végéig tudnák levezetni a városban (evangélikus teológia, jogi képzés stb.). Úgy tűnik Szlovákiában még ma is idegenkednek a korábbi magyar felsőoktatási hagyományok felvállalásától. A középkori Pozsonyi Egyetem hagyományát őrzik, de nem kapcsolják össze a mai Komenský Egyetemmel. Érdekes módon három évvel ezelőtt Kassán, a Rózsahegyi Katolikus Egyetem kassai Teológiai Kara megünnepelte az egykori (1657-es alapítású) kassai jezsuita egyetem létesítésének 350. évfordulóját, és tanulmánykötetet jelentetett meg a jubileum alkalmából.¹⁰ Talán mégis megkezdődött itt is egy szemléletváltás?

⁹ Nem tévedés, a pisai zsinati, un. ellenpápáról van szó.

¹⁰ 350. výročie Košickej Univerzity (Ed: DYRILL HIŠEM, ŠTEFAN ELIAŠ, DÁŠA FEDOROVÁ). Košice 2007.

Romániában az impériumváltás után a románok is átvették a korábbi egyetemet 1919-ben, létrehozva az I. Ferdinánd királyról elnevezett román tannyelvű egyetemet, amely sokáig nem vett tudomást a korábbi magyar előzményekről. A helyzet román részről 1940 után megváltozott, mert nemcsak 1944-ig, de azután is létezett a városban magyar felsőoktatás. A Bolyai Egyetem megszűnése után azonban egyre inkább csak a román egyetemalapítás került előtérbe, és ez a helyzet a rendszerváltásig így is maradt. Az elmúlt évtizedben, Romániában jelentős szemléletváltás zajlott le, és a mai Kolozsvári Egyetem, az európai tendenciákhoz hasonlóan egyre jobban felvállalja helyi hagyományait, és ezért nem véletlen, hogy az Egyetem múzeumában, hivatalos okmányain és kiadványain egyre inkább hivatkozik az 1581-es helyi egyetemalapításra, véleményem szerint helyesen.

Az elüldözött egyetemek közül az Erzsébet Tudományegyetem 1923-ban Pécsre került, és akkor még pozsonyi alapításának 1912-es dátumát őrizte. A kommunista diktatúra kezdetén az egyetemből már csak egy fakultás, a Jogi Kar maradt. A helyi hagyományokat figyelembe véve akár 1785 is lehetne egy hagyomány kezdete, hiszen ekkor került ide Győrből a Dunántúli Kerület jogakadémiája, amely 1802-ig működött a városban. A másik, már a folytonosságot is bizonyító lehetőség az 1831-es esztendő, amikor Szepessy Ignác pécsi püspök Jogakadémiát létesített Pécsen, s ez egészen 1923-ig működve beleolvadt, az akkor idehelyezett egyetembe. A Pécsi Tudományegyetem a hetvenes évektől egyre inkább visszanyúlt a középkori hagyományokhoz, és napjainkban az 1367-es évszámot jelzi alapítási éveként címerében is. Intézménytörténeti értelemben természetesen nincs folytonosság a középkori és a mai egyetem között, de szimbolikusan jól fejezi ki a helyi felsőoktatási hagyományokat és a magyar egyetemi képzés kezdetét. E hagyomány őrzése és magyar felsőoktatás múltjának képviselője a belföldi és külföldi közvélemény előtt pedig helyeselhető szándék.

Végezetül térjünk rá a Kolozsvár – Szeged kérdésre, amely alapvetően eltér az előbbi pécsi példától. Kolozsvár és Szeged esetében minden olyan esemény bekövetkezett az elmúlt évszázadok során, amely nehezzé teheti a tartós egyetemi identitás kialakulását. Az első ilyen tényező a felsőfokú képzés időnkénti megszakadása, szüneteltetése. Előbb 1588 és 1595 között, majd 1605 és 1698 között szünetelt a kolozsvári akadémia működése. 1618-tól Kolozsmonostoron újra kezdődött az oktatás, de csak középfokon. Ez az iskola költözött be Kolozsvár városába 1659-ben, majd ott a jezsuiták 1698. november 17-én újra megnyitották 93 évig szünetelő akadémiájukat. Innen

kezdve működése folyamatos a szabadságharcig, természetesen többszöri átalakulással. 1850 és 1863 között szünetelt a jogi képzés Kolozsváron, de a felsőfokú Orvos Sebészeti Tanintézet működése nem szakadt félbe. 1863-tól napjainkig már nincs hiátus, viszont jellemző a többszöri székhelyváltás, menekülés, költözés. Az egyetem 1919-1921 közötti hontalansága, a szegedi letelepülés, a Kolozsvárra való visszaköltözés 1940-ben, a szegedi régi-új egyetemalapítás, a Bolyai Egyetem kolozsvári megalapítása, majd egyesítése a román egyetemmel, a kolozsvári Orvosi Kar Marosvásárhelyre költöztetése, a Szegedi Egyetem részekre szabdalása, majd újraegyesítése mind-mind olyan tényezők, amelyek a nem éppen egyszerű magyar felsőoktatástörténetben is különlegessé teszik a Szegedi Tudományegyetem helyzetét. A fenti események fele is elég lenne ahhoz, hogy megnehezítse az egyetemi identitás kialakulását, hát még ezek összessége együttesen.

Vizsgáljuk meg a felmerült vitakérdések legfontosabb elemeit, s próbáljunk meg arra *egyetemtörténeti* szempontból választ adni. A jezsuita egyetemek tipológiáját kitűnően mutatta be a lezajlott vita,¹¹ s egyetérthetünk azzal, hogy ezen tanintézeteknek különféle fejlődési fokozatai voltak, amelyen hosszabb vagy rövidebb időszakon át jutottak el az egyetemi rangig, vagy megállapodtak egy bizonyos fejlődési szakaszban. A Báthory-féle alapítólevél előbb valóban egy kollégium alapításáról szól, majd így fogalmaz: „*hogy azonban ezen ... kollégium jogait, tisztességét és méltóságát tekintve semmiben ne maradjon el a keresztény világ többi akadémiajának szokásaihoz képest, ... jelen okmánnyal elhatározzuk és elrendeljük, hogy aki a magasabb műveltségben ... kitűnő jártasságot szerzett ... a kollégium határozata alapján, mind a baccalaureusi, mind a magiszteri, mind a doktori fokozatra előléphessen. Ezen előléptetés járjon éppoly jogokkal, megbecsüléssel és méltósággal, mint amilyenekkel az efféle előléptetések Itália, Gallia, Hispania és Germánia akadémiaín jog és szokás szerint járnak szoktak.*”¹² Ezután pedig valóban ott a kitétel, hogy ennek megerősítését kérni fogja az Apostoli Szentszéktől. Szögezzük le, a pápai jóváhagyás nem történt meg, feltehetően ilyen bulla sohasem készült el. Ugyanakkor tisztázzuk, hogy a fenti mondatokat egy szuverén európai uralkodó, a lengyel király és egyben Erdély fejedelme íratta le, akinek a kor szokásai szerint jogában állt a fenti

¹¹ Vö.: MOLNÁR ANTAL–SIPTÁR DÁNIEL: i. m. 35–36.

¹² Régi magyar egyetemek emlékezete. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez (1367–1777). Szerk. SZÖGI LÁSZLÓ. Bp. 1995. 172.

elhatározást meghozni. Csaknem hasonló mondatokkal adja meg az elismerést II. Ferdinánd a nagyszombati, majd I. Lipót a kassai jezsuita egyetemeknek. Az alapítást Báthory István tényként közli és utal rá, hogy kérni fogja a pápai megerősítést. Mint tudjuk, volt olyan eset, hogy ez csak évtizedek múlva következett be, vagy el is maradt, mint Nagyszombat és Kassa esetében.

A következő kérdés, hogy meddig jutott a fejlődésben a Kolozsvári Akadémia? A gimnáziumi osztályok felfuttatása után kezdődhetett meg a kor fogalmai szerinti, hároméves felsőfokú bölcsészeti képzés 1585-ben. Egy pestisjárvány miatti szünet után ez folytatódott, majd a megyesi országgyűlés 1588. december 23-i határozata alapján a jezsuitáknak el kellett hagyni Erdélyt. 1595. április 16. után ismét visszatérhettek korábbi épületeikbe, és újra kezdődhetett a bölcsészeti és részben a teológiai képzés. 1603. június 12-én a feltüzelt kolozsvári polgárság lerombolta az akadémia és a kolostor épületét, részben a templomot is, elégette a könyvtárat, és elűzte a jezsuitákat. 1603. októberében Basta császári tábornok visszahívta a jezsuitákat Kolozsvárra, és a lerombolt iskola helyett az óvári, egykori domonkos kolostort és templomot adta nekik. 1605. július 21-én a városi lakosság a jezsuitákat ismét, immár hosszú időre kiűzte Kolozsvárról. Ha a fenti tényeket figyelembe vesszük, aligha látjuk a normális egyetemi működés feltételeit. Azt minden hozzászóló elismeri, hogy az egyik egyetemi kar, a Facultas Artium működése megkezdődött, s az itt végzett diákokkal nem sokkal később találkozunk Európa különböző akadémiaín. A teológiából nyilván csak néhány tantárgy oktatása kezdődött meg. Kiváló könyvtárat szerveztek, és európai hírű – hazai és külföldi – professzorok tanítottak az akadémiaín. Az egyetemi jelleg egyes elemei, az uralkodói alapítás és az egyik fakultás teljes működése bizonyítható. A többi feltétel teljesítésére a történelmi körülmények nem adtak lehetőséget. Ennek alapján egyetemtörténeti szempontból nyugodtan minősíthető egy *egyetemi képzés* kezdetének 1581.

1698. november 17-én a jezsuiták újra megnyitották az Akadémia Bölcsészeti Karát és a rektor megnyitó beszédében nyomatékkal hangsúlyozta a jogfolytonosságot: *„Mi szentebb a Kolozsvári Akadémiánál? ... Annál, amely száztizenöt éve a szentséges pápa ... és a nagyságos fejedelem adományozó kezét vonzotta magához! E sok évig tartó szerencsés időszak a tudomány nagy szellemeinek teljes ragyogására emelte a művelődést. (Az idő) E fényes Akadémiát mégis úgy elhomályosította, hogy úgy tűnt, mintha örök sötétségbe kellene temetni, mivel már kilencvenöt évig rejtőzködött romjai-*

ban”¹³ A barokk körmondatokból tisztán kiolvasható, hogy a jezsuiták korábbi akadémiájuk működését folytatták a XVII. század végén. Innen kezdve nem lehet nagy vita arról, hogy Kolozsvár városában a kor fogalmai szerinti felsőoktatás folyt. A Bölcsészeti Karon folyamatosan adtak ki tudományos fokozatokat, 1712-től felállt a Teológiai Kar és az addigi rezidenciát teljes jogú kollégiummá nyilvánították.¹⁴ Az intézményt a források előbb akadémiaként említik, de 1753 után már egyre gyakrabban az Universitas Claudiopolitana kifejezés. A rend feloszlása után közismert a Jogi Kar 1774-es alapítása és egy majdani Orvosi Kar első intézeteinek létesítése 1776-ban. A kialakuló, klasszikus felépítésű, négykarú egyetem fejlődését II. József 1784-ben leállította, de ugyanez történt Innsbruckban, Grazban és Olmützbén is. Az egyetemek történetébe ezek a szakaszok is ugyanúgy beletartoznak, mint más korszakok. Az orvosi-sebészeti képzés innen kezdve folyamatos volt Kolozsváron, és ebből alakult ki a későbbi egyetem Orvostudományi Kara. A jogászképzés 1848-ig volt folyamatos. 1850-ben a kolozsvári jogakadémiát az 1844-ben létesített és ekkor állami kézbe vett Nagyszombati Akadémiával egyesítették, de mint említettük, 1863-ban ismét megalakult a városban a magyar tannyelvű Jogakadémia, amely később alapját képezte az egyetem Jog- és Államtudományi Karának. 1872-től napjainkig az intézményi kapcsolatok már nemcsak ismertek, de körülöttük nagyjából konszenzus is kialakult. Mindezek alapján talán nem kell tovább bizonyítanunk a több áttételen keresztül létrejött szervezeti kapcsolódást, leszármazást a Báthory István-féle alapítás és a mai Szegedi Tudományegyetem között.

Van még egy utolsó kérdés, amelyet Magyarországon az egyetemek identitásánál tisztázni kell. A történelmi Magyarország és ezen belül Erdély a XVI. század végére Európa talán legtarkább felekezeti képét mutatta, ahol az egyházak és a nemzetiségek között sajátos egyensúly alakult ki. Erdélyben a protestánsok döntő többségben voltak, de azon belül egyik sem jutott abszolút többségbe. A négy bevett felekezet közül a reformátusok hozták létre komoly felsőfokú iskolahálózatot a gyulafehérvári, majd nagyenyedi, a kolozsvári és később a marosvásárhelyi kollégiumokkal. Egyetemi rangot

¹³ A beszéd ritka nyomtatott példánya az MTA Könyvtárában, ill. a Sárospataki Tudományos Gyűjtemények Könyvtárában maradt meg.

¹⁴ A hallgatók névsorát 1641-től egészen 1784-ig közli: VARGA JÚLIA: A kolozsvári Jezsuita Gimnázium és Akadémia hallgatósága 1641–1773 (1784) Bp. 2007. = Felsőoktatás-történelmi Kiadványok. Új sorozat. 6. kötet.

egyik sem ért el, bár a Bethlen Kollégium az 1630-as években közel került hozzá. Az unitáriusoknak 1568 óta volt kollégiumuk Kolozsváron, a szász evangélikusok pedig a külföldi egyetemi tanulmányokat preferálták, ami egyébként a két másik protestáns felekezet számára is kiemelt fontosságú volt. A katolikus vallás egyenjogúsága formális volt, püspöke nem lehetett, és csak komoly korlátok között működhetett a XVI–XVII. században. A XVIII. században a katolikusok jelentős támogatást kaptak a Habsburg kormányzattól, ekkor pedig a protestánsok érezhették úgy, hogy nincsenek azonos jogaik. A felekezeti ellentétek nem tették lehetővé egy modern felekezetközi egyetem létrehozását Erdélyben. Az 1760-as évek első felében pl. az evangélikusok és reformátusok nem tudtak megállapodni egy közös protestáns egyetem felállításáról Erdélyben. Ez az 1790-es években, majd az 1840-es években Magyarországon sem sikerült.

A XIX. század elején már elfogadott volt állami egyetemeken több teológiai kar egymás melletti működése. Breslauban és Tübingenben pl. katolikus és evangélikus teológiai fakultás egyaránt létezett. 1821-ben már a Bécsi Egyetemen is létesítettek protestáns (elsősorban evangélikus) teológiát. Magyarországon 1848-ban Eötvös József vetette fel, hogy a Pesti Egyetemen 3 teológiai kar legyen: katolikus, protestáns és ortodox. 1849-ben a megbékélési egyezményben meg is ígérték az erdélyi románoknak az ortodox Teológiai Kar felállítását. Ugyanez a terv a kiegyezés után is felvetődött, de sokak ellenállása miatt nem valósult meg. A katolikus klérus is ellenkezett, mások pedig éppen azt akarták, hogy egyáltalán ne legyen teológia az egyetemen. Így végül minden maradt a régiben. A dualizmus közvélekedése a Pesti Egyetemnek katolikus, a Kolozsvári Egyetemnek protestáns jelleget tulajdonított. 1872-ben nem klasszikus felépítésű egyetem alakult Kolozsváron, mert nem lehetett volna egy teológiai kart létesíteni, hiszen Erdélyben legalább öt felekezetnek lett volna arra igénye. Ennek köszönhetően jött létre az első Matematikai és Természettudományi Kar a magyar felsőoktatás történetében. A két világháború közötti Magyarországon a szegedi volt az egyetlen tudományegyetem, amelynek nem volt teológiai kara, mert a három nagy történelmi egyház a másik három egyetemen rendelkezett egy-egy teológiai karral. Érdekes dolog, hogy a rendszerváltás után minden ország más-más úton indult el e tekintetben. Ma a Prágai Egyetemen katolikus, evangélikus és huszita teológiai karok működnek, Pozsonyban katolikus és evangélikus teológia van, Kolozsváron pedig ortodox, görögkatolikus, római katolikus teológia és tanárképző, valamint református tanárképző. Más kö-

zép-európai országokban a teológiák nem kerültek vissza az egyetemek szervezetébe.

A fentiek alapján kétségtelenül nehéz azt a kérdést felvetni, hogy az erdélyi felsőoktatás örökségéből mit akarunk átvenni és továbbadni. Történeti értelemben mindazt, amit elődeink akár protestánsként, akár katolikusként tettek az erdélyi magyarság és más nemzetiségek felemelkedéséért, művelődéséért. Egyetemtörténeti értelemben ennek kifejeződése a kolozsvári Báthory István általi intézményalapítás, s véleményem szerint, ha ezt az örökséget a mai Szegedi Tudományegyetem felvállalja, azzal nem tagadja meg, sőt integrálja a többi erdélyi magyar felsőoktatási örökséget.

Végezetül egy pontban mégis vitáznom kell a kérdéshez hozzászólók egy részével. Érthetetlen számomra az a kérdésfeltevés, hogy szabad-e egy jezsuita egyetem örökségét egy mai univerzitásnak felvállalnia. Helyes-e azt kijelenteni, hogy ezek „*mutatják szellemiség szempontjából a legkevesebb rokonságot a mai, világi művelődési intézményekkel*”. Ha már nem fogadjuk el a kor általános felfogását, vagy Bethlen Gábor véleményét, aki igen pozitívan nyilatkozott a jezsuiták oktatási módszereiről, akkor legalább ne tagadjuk meg attól a számtalan mai egyetemtól, hogy múltját büszkén vállalhassa, amelyek egykori jezsuita egyetemekből fejlődtek ki. Ezek szerint a mai Eötvös Loránd Tudományegyetemnek is meg kellene tagadnia a kapcsolatot Pázmány Péterrel és egyetemalapítói szándékával? Az európai felsőoktatástörténetben a reformációtól a XVIII. század első harmadáig, közepéig tart a felekezeti egyetemek időszaka, ezért e korszakon a „*szabadon szolgáló szellemet*” számon kérni történelmietlen feltevés.¹⁵

Mindezek alapján úgy gondolom, hogy a Szegedi Tudományegyetem nyugodt szívvel és emelt fővel vállalhatja az egykori kolozsvári alapítás és fejlődés „szellemi–kulturális örökségét”.¹⁶

¹⁵ Erre I. MOLNÁR ANTAL–SIPTÁR DÁNIEL: i. m. 47–48.

¹⁶ A szellemi–kulturális örökségre l. még SZABADOS GYÖRGY: Báthory István egyetemalapításáról. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica 127 (2007) 95–96.

LÁSZLÓ SZÖGI
How Long Have Had Our University?
Identity Problems of Hungarian Universities

The study seeks to find out if the Jesuit Academy (*universitas*) established by István Báthory, King of Poland and Prince of Transylvania in 1581 in Kolozsvár (present-day Cluj-Napoca, Romania) can be regarded as a cultural predecessor of the present University of Szeged. The author – together with the historical background of Hungarian and world universities – describes the long and eventful road, which led from the establishment in 1581 to the re-establishment of Kolozsvár University in 1872, then its movement to Szeged in 1921, as well as its bifurcation in 1940, which set the foundations of modern Szeged University. The author's conclusion is that Szeged University arguably declared itself to be the mental and cultural inheritor of the *universitas* founded by Báthory; therefore the university is justified to lead back its roots to 1581.